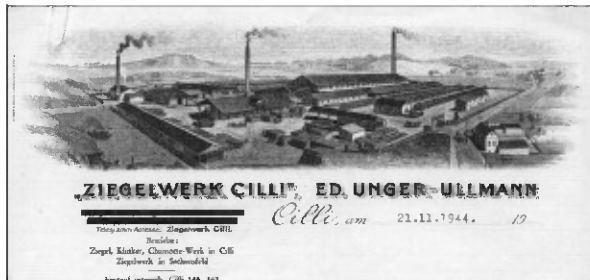

pomembnejšega podjetja, katerega začetki ne bi segali v čas pred drugo svetovno vojno ali celo prvo svetovno vojno. Imena podjetij pa so se po drugi svetovni vojni spremenila, ker jih je oblast poddržavila in ustanovila državna podjetja.

O nekdanjih industrijskih podjetjih nam danes pričajo samo še ohranjeni arhivski dokumenti.

Mednje sodijo tudi njihovi logotipi, ki jih hrani ZAC. Zaradi večje preglednosti so logotipi razvrščeni po posameznih industrijskih panogah, v katere so se podjetja po svoji dejavnosti uvrščala. Da bi obiskovalec dobil osnovne informacije, so za vsakega izmed njih navedeni nekateri osnovni podatki o tem, kdaj je bilo ustanovljeno, kdo ga je ustanovil, kakšna je bila njegova dejavnost in kdaj je prenehalo obstajati.

Razstava le za kratek čas postavi na ogled dokumente iz preteklosti, nova spoznanja in vtisi lahko počasi zbledijo, katalog pa lahko bralca vedno znova popelje do dokumentov, varno spravljene v arhivskih škatlah. V katalogu je objavljenih več kot 120 reprodukcij logotipov celjskih industrijskih podjetij iz 20. stoletja, nekaj pa jih je tudi s konca 19. stoletja.

Jure Zupanc

Ljubljanska mestna uprava od prvega župana dalje 1504–2004. Razstava in katalog Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 2004, 107 strani.

Na zadnji dan v prestopnem letu 2004 je poteklo 500 let, odkar je kralj Maksimilijan I. z listino dovolil, da ljubljanski sodnik in notranji mestni svet izvolita med člani župana, ki je postal najvišji politično-upravni organ na mestni ravni. Ljubljana je bila tako edino mesto v deželi Kranjski, ki je pridobilo pravico

do uresničevanja mestne avtonomije "... poslej večno vsako leto ..." voliti župana. Vsa druga mesta in trgi so smeli voliti le mestne ali trške sodnike.

V jubilejnem letu je Mestna občina Ljubljana s sodelovanjem Zgodovinskega (nekdanj Mestnega) arhiva Ljubljana pripravila razstavo, ki Ljubljancem in drugim prikazuje poltisočletni razvoj ljubljanske mestne uprave od prvega župana Janeza Lanthierija do sedanje županje Danice Simšič.

Razstavo v Galeriji Kresija je ljubljanska županja slovesno odprla 12. oktobra. Spremlja jo vsebinsko bogat dvojezični (slovenski, angleški) in oblikovno lep katalog. Vsebinsko so prispevali delavci Zgodovinskega arhiva Ljubljana, arhivisti dr. Damjan Hančič, mag. Sonja Anžič in Tatjana Šenk, ki so tudi avtorji razstave. Na začetku kataloga so objavljeni razmišljanja županje in direktorja arhiva ter uvodne besede avtorjev. Katalog je opremljen s fotografijami nekaterih dokumentov in portretov županov, ki so kot originali predstavljeni na razstavi, med njimi tudi trijezična (francosko-nemško-slovenska) okrožnica o predpisnem mestnem davku iz časa Ilirskih provinc, za katero nekateri strokovnjaki menijo, da je izjemno pomembna za preučevanje historične terminologije iz prvih desetletij 19. stoletja.

Za oblikovanje razstave in kataloga je poskrbel Kabinet 01, lektorirala je Mija Mravlja, besedila pa je prevedel Martin Cregeen. Fotografska dela je prispevalo kar pet fotografov, katalog (1000 izvodov) je natisnila Tiskarna Ozimek. Poleg Mestne občine Ljubljana je finančni delež za pripravo projekta prispevalo tudi Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Razstava z dokumenti, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, zapisom iz časopisa Slovenski narod, shranjenega v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, in izbranimi portreti ljubljanskih županov (posodili so jih Narodni muzej Slovenije, Narodna galerija in Mestni muzej Ljubljana) prikazuje ljubljansko upravo, katere razvoj je natančno predstavljen v katalogu.

Pol tisočletja trajajoče obdobje je obdelano v treh sklopih. Prvi pripravil ga je dr. Damjan Hančič, za jema obdobje do konca 18. stoletja. Avtor ga predstavlja v dveh podpoglavjih. Prvo ima naslov Mestna (samo)uprava na srednjeveških temeljih (1504–1784). To je bilo obdobje, ko so mesto obsegali z obzidji obdani Mestni in Stari trg na desnem ter Novi trg na levem bregu Ljubljanice. Vsi trije deli so se razvijali razmeroma samostojno, čeprav so sestavljali mestno celoto. Proti koncu srednjega veka je tudi Ljubljana postala deželnoknežje mesto. Na kratko so predstavljene značilnosti meščanstva; to je imelo v tedanjih mestih pravico voliti predstavnike mestne avtonomije, ki so jo predstavljale skupščine meščanov in mestni sveti (kolektivni organi oblasti) ter sodniki in župani (individualni organi oblasti). Mesto Ljubljana je imelo od leta 1472 dalje 12-članski notranji mestni svet, ki je zastopal bogate meščane in je bil najpomembnejši kolektivni organ oblasti, 24-članski zunanji svet kot zastopnika manj premožnih meščanov in 64-člansko skupščino meščanov. Seznanimo se s pristojnostmi

obeh svetov, pa tudi s funkcijo mestnega sodnika. Do leta 1504 je kot najvišji predstavnik mesta združeval sodne in upravne pristojnosti. Spoznamo tudi funkcijo župana, ki ga je Ljubljana dobila 29. februarja 1504. Župan je od mestnega sodnika prevzel upravne naloge in tako postal najvišji mestni funkcionar oziroma politično-upravni organ mesta. Podpoglavje se končuje s predstavitevjo zelo pomembnih služb mestnega pisarja (sindika) in registratorja, ki je od leta 1620 dalje skrbel za hrambo in ureditev mestnih listin in spisov. Zelo pomembni sta bili tudi službi višjega in nižjega mestnega špitalskega mojstra. Navedene so še druge službe, potrebne za nemoteno delovanje mestne uprave (mestni blagajnik, mitničar, davkar, logar, razni merilci itd.). Drugo podpoglavje ima naslov Odprava stare mestne avtonomije in zametki moderne uprave (1785–1850). V drugi polovici 18. stoletja je absolutistična oblast radikalno posegla tudi na področje preoblikovanja lokalne samouprave. Notranji in zunanji mestni svet sta bila odpravljena, nadomestil pa ju je 24-članski mestni odbor. Ta je odlejal volil župane in tri mestne svetnike, ki so se skupaj z mestnim tajnikom imenovali magistrat. Magistrat je prevzel pristojnosti dotedanega mestnega sodnika, sindika in registratorja. Tudi centralistična oblast je pridobila več nadzornih pristojnosti nad mestno avtonomijo, saj so župan in drugi mestni funkcionarji postali uradniki, ki jih plačuje država. Po letu 1808 županov v večjih mestih cesarstva niso več volili, ampak jih je imenoval cesar. Navzven se je to izražalo tudi z rušenjem mestnega obzidja, saj je preveč utesnjevalo mestni razvoj. Ljubljana je začela dobivati sodobnejšo podobo. Nove korenite upravne spremembe so se zgodile v času francoskih Ilirskih provinc, zlasti zaradi uveljavitve delitve upravne in sodne oblasti. To je bilo obdobje, ko se je povečalo območje Ljubljane. Podpoglavje se konča z opisom restavracije avstrijske uprave po odpravi francoske nadoblasti. Pomembno je opozoriti, da so na magistratu leta 1823 začeli voditi matično knjigo meščanov in častnih občanov Ljubljane.

Drugi sklop razstave in besedila v katalogu je pripravila mag. Sonja Anžič. Obravnava obdobje od srede 19. stoletja, ki v avstrijskem cesarstvu pomeni začetek moderne lokalne uprave, pa do konca druge svetovne vojne, ko je bila lokalna uprava postavljena na popolnoma nove temelje. Tudi ta sklop je razdeljen na dve podpoglavji. Prvo ima naslov Uvedba moderne uprave (1850–1934). Posodabljanje uprave se je začelo 17. marca 1849 s sprejetjem Začasnega zakona o občinah. V njem je bilo določeno, da večje občine in mesta dobijo svoje statute in tako postanejo statutarne občine oziroma mesta, ki so izvzeta iz splošne deželne zakonodaje o občinah in neposredno podrejena deželnim vladam in ne okrajnim glavarstvom kot preostale občine. Mesto Ljubljana je kot deželno mesto Kranjske leta 1850 z začasno srenjsko postavo, ki sta jo leta 1887 nadomestila nova občinski red in občinski volilni red, uredila temelje moderne uprave. Oba sta z nekaterimi spremembami veljala vse do leta 1935. V nadaljevanju se seznanimo z lastnimi in prenesenimi pristojnostmi župana, magistrata, mestne uprave in mest-

nega odbora oziroma mestnega sveta ter teritorialnim razvojem mesta vse do leta 1941. Precej pozornosti je namenjeno organizaciji, volitvam, pristojnostim in zapisnikom sej občinskega odbora oziroma sveta, ki je predstavljal mestno samoupravo. Opozoriti velja, da so od začetka osemdesetih let 19. stoletja zapisnike občinskega odbora oziroma sveta pisali slovensko in nemško, od leta 1882 dalje pa skoraj le še slovensko. Ena od pristojnosti občinskega odbora oziroma sveta je bila, da je izmed svojih članov volil župana z enoletnim mandatom. V katalogu so na kratko predstavljene županove obveznosti, pa tudi naloge magistrata kot pet- in kasneje devetčlanske občinske uprave v ožjem pomenu besede, ki mu je načeloval župan. V mestno upravo so spadali še okrajni načelniki; na predlog magistrata so jih volili na občinskem odboru oziroma svetu za reševanje krajevnih policijskih zadev. Nekaj besedila v katalogu je namenjenega zanimivim zapletom ob volitvah prvih županov po določilih občinskega reda iz leta 1850 in uvedbi slovenskega jezika v uradovanje; to se je v Ljubljani zgodilo leta 1882, ko je županoval Peter Grasselli. V drugem podpoglavju je mag. Sonja Anžič predstavila zakon o občinah iz leta 1934 in opisala značilnosti ljubljanske mestne uprave do konca druge svetovne vojne maja 1945. To je bilo obdobje nove občinske zakonodaje in občinskega teritorialnega združevanja (komasacije); Ljubljana je to doživela leta 1935. Takrat so bile k mestni občini priključene še okoliške občine, tako da se je na novo oblikovana občina teritorialno povečala kar za petkrat. Po novem sta postala organa mestnih občin mestni svet (v Ljubljani je štel 54 članov) in predsednik mestne občine. Zaradi povečanja teritorija se je mestna uprava oblikovala v upravo v širšem in ožjem smislu. Podpoglavje se končuje z upravnimi oblikami, ki so jih v zasedeni Ljubljani med drugo svetovno vojno uvedli Italijani. To je bilo obdobje, ko je imel pri organizaciji in določanju sestavov organov mestne uprave veliko moč visoki komisar Ljubljanske pokrajine, ki je med drugim imenoval tudi župana. Po kapitulaciji Italije mesto ni imelo župana, njegove naloge je vse do konca vojne opravljal županov generalni tajnik. Podpoglavje se konča z omembo, da je bil med vojno na ljubljanskem magistratu organiziran matični odbor Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Bil je večkrat odpravljen in ponovno ustanovljen, a je kljub temu predstavljal zasnovo prihodnje upravne oblasti v mestu.

Tretji del razstave in besedila v katalogu je pripravila Tatjana Šenk. Razdeljen je na tri podpoglavja. Prvo nosi naslov Prvo desetletje socialistične mestne uprave (1945–1955). Ker je bila med vojno postavljena okupacijska oblika upravne oblasti in je s koncem vojne razpadla, je razumljivo, da je ob osvoboditvi 9. maja 1945 upravo v Ljubljani prevzel med vojno ustanovljen matični odbor Osvobodilne fronte. Tedaj je bil opredeljen kot začasni mestni terenski odbor, a se je kmalu preimenoval v magistratni odbor in je izdal okrožnico o prevzemu oblasti v Ljubljani. Že 19. maja 1945 so izvolili še mestni odbor OF, ki je upošteval načelo, da smejo biti v mestni upravi za-

posleni le uslužbenci, ki so med vojno aktivno ali pasivno podpirali gibanje OF. Opozoriti je treba, da sta prva dva meseca po končani vojni vzporedno delovala oba odbora Osvobodilne fronte. V Ljubljani so volitve v mestni narodnoosvobodilni odbor za območje nekdanje mestne občine potekale 27. julija 1945. Po vsebini narodnoosvobodilni odbor ni bil več lokalni samoupravni organ, kot je bila nekdanja mestna občina, ampak je postal oblastni organ države na lokalni, mestni ravni. V nadaljevanju nas avtorica seznanja s sestavo in teritorialnim območjem mestnega narodnoosvobodilnega oziroma nekoliko pozneje ljudskega odbora in njegovim izvršilnim odborom, z organizacijo obeh, s pristojnostmi in vplivom Komunistične partije. Leta 1952 je zvezni splošni zakon o ljudskih odborih pri vseh ljudskih odborih odpravil izvršne odbore. Mestni ljudski odbor Ljubljana je imel naravo okrajnega ljudskega odbora, potem pa je postal dvodomen – z mestnim zborom in zborom proizvajalcev. Taka oblika lokalne upravne oblasti je delovala do jeseni 1955, ko se je začelo obdobje velikih upravnih sprememb. Ko so se končale, so se obdržale vse do konca leta 1994. Obdobje je prikazano v posebnem podglavju z naslovom Uvedba komunalnega sistema in razdelitev mesta na več občin (1955–1995). Jeseni 1955 je bil mestni ljudski odbor Ljubljana odpravljen. Nadomestili so ga okrajni ljudski odbor Ljubljana in ljudski odbori ljubljanskih občin. Za opravljanje skupnih mestnih, zlasti komunalnih zadev v devetih, po letu 1964 pa petih mestnih občinah je bil ustanovljen mestni svet Ljubljana, ki je bil prva leta pretežno le posvetovalni organ. V besedilu se seznanimo z novimi pristojnostmi in organizacijo mestnega sveta, ki jih je opredelil leta 1964 sprejeti statut mesta Ljubljane. Mestni svet je bil enodomen; štel je 65 članov, vodil pa ga je predsednik. Po določitih ustavnih amandmajev iz leta 1969 se je mestni svet preimenoval v dvodomno skupščino mesta Ljubljana z mestnim zborom in zborom delovnih skupnosti. Imel je sto odbornikov. Organizacijo in pristojnosti je določal statut. Nova ustava iz leta 1974, ki je v državi uvedla delegatski sistem, je spremenila skupščino mesta Ljubljana v tridomno z zborom občin, zborom združenega dela in družbenopolitičnim zborom. Skupaj je bilo 150 odbornikov oziroma delegatov. Tudi skupščino mesta Ljubljana je vodil predsednik, kot izvršilni organ pa je bil ustanovljen še 15-članski izvršni svet. Ker je bilo splošno načelo, da mora biti prebivalstvo kar se da dobro obveščeno o vseh lokalnih oblastnih zadevah, je v tem času v Ljubljani začelo izhajati posebno delegatsko glasilo. Skupščinski sistem je bil zelo zapleten in zato tudi neučinkovit. V začetku osemdesetih let 20. stoletja se je v Ljubljani prvič zgodilo, da je predsedniško funkcijo skupščine mesta Ljubljana zasedla ženska, tako da jo lahko imamo za prvo ljubljansko županjo. Zadnje podglavje razstave in kataloga obravnava upravni položaj mesta Ljubljana po osamosvojitvi Republike Slovenije oziroma od leta 1995 dalje, ko je bil v Sloveniji z zakonom o lokalni samoupravi na novo postavljen občinski sistem. Podglavje ima naslov No-

va mestna samouprava (1995–2004). Po osamosvojitvi Slovenije, ko je Ljubljana postala glavno mesto nove države, se je prvič po drugi svetovni vojni zgodilo, da za predsednika skupščine mesta Ljubljane ni bil izvoljen član Komunistične partije oziroma Zveze komunistov Slovenije. Po novi zakonodaji, ki je razlikovala samoupravne in državne naloge občin, je mesto začelo poslovati v začetku leta 1995. Samoupravne naloge je prevzela mestna občina Ljubljana, državne pa upravne enote. V podglavju se seznanimo s pristojnostmi novih mestnih občin in njihovimi organi. Po novem so postali organi mestne občine Ljubljana mestni svet, župan in nadzorni odbor. Mestni svet Ljubljana je najvišji organ odločanja v mestu in šteje 45 izvoljenih članov. Zastopnik in predstavnik mestnega sveta je župan. Mestni svet nič več ne voli izmed svojih članov, kot je do tedaj volil župane in kasnejše predsednike, ampak ga neposredno volijo vsi prebivalci Ljubljane, ki imajo volilno pravico. V nadaljevanju podglavja se seznanimo z županovimi pristojnostmi in načinom izvolitve. Nekaj besedila je namenjenega še opredelitvi in nalogam nadzornega odbora mestne občine Ljubljana, ki ima glavne pristojnosti v zvezi z mestnim proračunom.

Razstava, zlasti pa dvojezični slovensko-angleški katalog, ponujata dovolj informacij, da se obiskovalec in bralec lahko seznanita z razvojem uprave ne le na območju mesta Ljubljana, ampak na celotnem slovenskem ozemlju. Zahtevnejšemu bralcu pa je na koncu na voljo še seznam virov in literature. Dodan je še prav tako dvojezični seznam razstavljenega gradiva z opisom njegove vsebine, navedbo ustanove, ki ga hrani, in signaturo. Na koncu je objavljen tudi pregled vseh županov, ki so mesto Ljubljana vodili v politisočletni zgodovini.

Razstavo spremlja tudi prijetno oblikovana zloženska, v kateri je natisnjen del spremne besede županje Danice Simšič. Zloženska vsebuje povzetke sedmih podglavij, na katere sta razdeljena razstava in besedilo v katalogu, in fotografije dokumentov (zapisnikov sej mesta), značilnih za posamezna obdobja. Vsekakor je zloženska zelo primerna oblika za pridobitev hitre informacije o upravni zgodovini Ljubljane.

Menim, da so razstava, katalog in zloženska o razvoju ljubljanske mestne uprave primerno zaznamovali 500 obletnico imenovanja prvega ljubljanskega župana.

Janez Kopač

Restavrirano arhivsko gradivo Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici se je letos prvič vključil v sklop prireditev Dnevi evropske kulturne dediščine 2004 s skupno temo restavracije in konservatorstvo. Novogoriške institucije so se seveda omejile